

zıt dersîamlarından Çarşambalı Hoca Ahmed Efendi'nin Fâtih Camii'ndeki derslerine devam ederek icâzet aldı (1901). Ders Vekâleti tarafından yapılan imtihanı kazanarak dersîam oldu ve Fâtih Camii'nde ders vermeye başladı. 1905 yılında kendisine 95 kuruşluk müderrislik maaşı bağlandı. Bu yıllarda bir yandan da Mekteb-i Nüvvâb'a (bazı kaynaklarda Medresetü'l-kudât) devam ederek dördüncü sınıf şehadetnâmesi aldı (1906). 1909'da fetvahâne ikinci sınıf müsevvidliğine, ertesi yıl birinci sınıf müsevvidliğine yükseltildi. Yine aynı yıl İbtidâ-i Hâric Medresesi İstanbul müderrisliğine getirildi. 1914'te 400 kuruş maaşla Sahn Medresesi fıkıh müderrisliğine, ertesi yıl fetvahânedede teşekkül eden Te'lîf-i Mesâil Heyeti reisliğine tayin edildi. Bu görevi esnasında *Mecelle*'yi tamamlamak için kurulan heyette görev alarak bu eserin "Kitâbü'l-Büyû" ve "Kitâbü'l-İcâre" bölümlerinin hazırlanmasına katkıda bulundu. 1916-1919 ve 1922-1923 yılları arasında önce muhatap, daha sonra da başmuhatap olarak huzur derslerine katıldı.

Medresedeki tahsil döneminde tasavvufa karşı olan Haydar Efendi, bir ramazan ayında cer için gittiği Bandırma'da Şeyh Bezzâz Ali Efendi'yle tanışarak kendisine intisap etmek istemiş, o da İstanbul'da Hacı Ahmed Efendi'ye gitmesini tavsiye etmiştir. Hacı Ahmed Efendi ise onu Topkapı'da ikamet eden Ali Efendi'ye göndermiştir.

Tarikat silsilesi Ali Efendi, Halil Nûrullah Efendi, Mustafa İsmet Yanyavî ve Abdullah Mekkî vasıtasıyla Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşan Haydar Efendi, 1914'te Ali Rızâ Efendi'nin vefatı üzerine Sultan Selim Camii yakınında bulunan İsmetullah Efendi Dergâhı'na şeyh oldu. Ancak Meclis-i Meşâyih, Tokat mebusu Şeyh Mustafa Hâki Efendi'yi bu göreve tayin etmişti. Bu durum karşısında Ali Rızâ Efendi'nin Haydar Efendi'yi halife bıraktığını söy-

leyen müridler Mustafa Hâki Efendi'nin meşihatını kabul etmediler. Tekke mensuplarından Hâfız Halil Sâmi Efendi'nin 15 Muharrem 1338 (10 Ekim 1919) tarihli arızasının padişah tarafından gereğinin yapılması isteğiyle şeyhülislâma havale edilmesi üzerine beş yıl sonra tekkenin şeyhliği kendisine teslim edildi (bu arıza ve cevabî metin için bk. Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, s. 199-203, vesika 17, 18). Haydar Efendi'nin buradaki şeyhliği tekkeler kapatılincaya kadar (1925) devam etti.

Cumhuriyet'in ilânından sonraki dönemi hapiste ve göz altında geçiren Haydar Efendi, İskilipli Mehmed Âtîf Efendi ile birlikte İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı (buradaki sorgulanmasıyla ilgili tutanaklar için bk. *Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları-1926*, s. 116-118).

Haydar Efendi, kısa süren bir rahatsızlıktan sonra 1 Ağustos 1960 tarihinde Fâtih Çarşamba'daki evinde vefat etti. Fâtih dersîamlarından olduğu için Fâtih Camii hazînesine defnedilmek istendiyse de askerî yönetimce buna izin verilmedi. Cenaze namazı Yavuz Sultan Selim Camii'nde vasiyeti uyarınca Mahmut Sami Efendi tarafından kıldırıldı ve Edirnekapı'da Sakızağacı Mezarlığı'na defnedildi.

Hasib Efendi, Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi, Mahmut Sami Ramazanoğlu ve Mehmet Zahit Kotku gibi Hâlidî şeyhlerinden hürmet gören Haydar Efendi'nin Hüsrev Efendi, İstanbul müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'yi sevip takdir ettiği belirtilmektedir. İlme ve ibadete önem veren Haydar Efendi sert mizaçlı bir kişiliğe sahipti. Haydar Efendi'nin silsilesi halifelerinden Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları-1926 (haz. Ahmed Nedim), İstanbul 1993, s. 116-118; Ebû'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (haz. İ. Sungurbey), İstanbul 1966, III, 192; Sadık Albayrak, *Türkiye'de İslamcılık-Batıcılık Mücadelesi*, İstanbul 1977, s. 362; a.mlf., *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1980, I, 260-261; a.mlf., *Türkiye'de Din Kavgası*, İstanbul 1991, s. 199-203, ayrıca bk. vesika 17, 18; a.mlf., *Yürüyenler ve Sürünenler*, İstanbul 1995, s. 130-135; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1983, s. 212, 248; *Evlîyalar Ansiklopedisi* (nşr. Türkiye Gazetesi), İstanbul 1992, II, 81-87; Kemal Bozkurt, "Ahıskalı Ali Haydar Efendi", *Büyük İslâm ve Tasavvuf Önderleri*, İstanbul 1993, s. 353-356; a.mlf., "Ahıskalı Ali Haydar Efendi", *İslâm*, sy. 98, İstanbul 1991, s. 56-57; Mehmet Talu, "Ali Haydar Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1996, X, 88-95.

CEMAL BAYAK

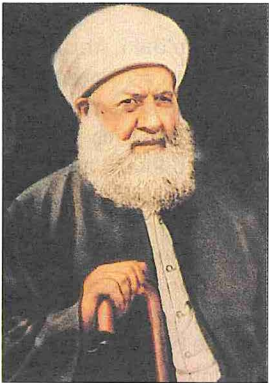
HAYDAR KADI CAMİİ

Makedonya'nın Manastır şehrinde XVI. yüzyılda yapılmış cami.

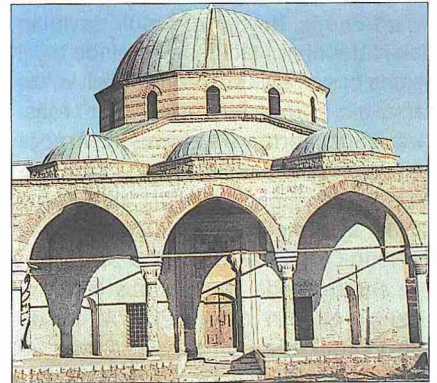
Adi Bitola olarak değiştirilen Manastır şehrinde çok sayıdaki caminin en önemlilerinden biridir. Cümle kapısı üstünde bulunan kitâbesine göre Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Kadı Haydar Efendi tarafından 969 (1561-62) yılında yaptırılmıştır.

İntizamlı bir işçilikle taş ve tuğladan karma teknikte yapılan caminin, iki sıra tuğla hatılları arasında tek sıra muntazam işlenmiş kesme taş sıraları ile alması çok duvar örgüsü kubbe kasnağına kadar devam eder. Üç bölümlü son cemaat yeri dört mermer sütuna oturan sivri kemerlere sahiptir. Bu üç bölüm kemerlerle ayrılmış olup her biri sekizgen sağır kasnaklı kubbe ile örtülmüştür. İştîp'teki Hüsam Paşa Camii'nde görüldüğü gibi ortada bulunan iki sütun yanlardakilerden farklı olarak yeşil mermer (verde antico), diğerleri ise beyazdır. Bu sonuncuların başlıklarının baklavali olmasına karşılık ortadaki iki sütunun başlıkları mukarnaslıdır.

Caminin kordon silmelerle çerçeveslenmiş yayvan kemerli cümle kapısının üstünde üç satır halinde Arapaç bir kitâbe yer alır. Niş fazla derin olmayıp kavsarası iki kat prizma ile taçlanmıştır. Kitâbenin üstüne alınlığın ortasına ayrıca bir şemse kabartması işlenmiştir. Son cemaat yerinde yan bölümlerin kible duvarlarında birer mihrapçık bulunmakta, bunlarla kapı arasında da birer pencere yer almaktadır. Pencereilerin üstlerine yerleştirilmiş olan kare panoların içinde ise

Ahıskalı
Haydar
Efendi

Haydar Kadı Camii – Manastır / Makedonya

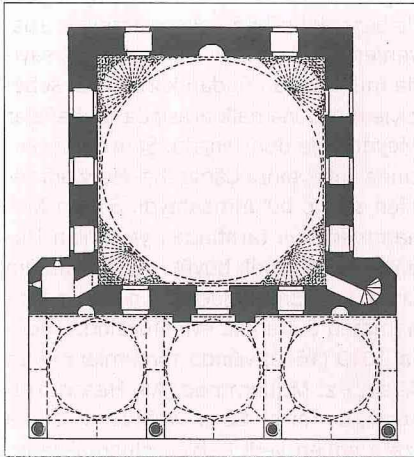
merkezdeki geçmeli çokgenler etrafında daire şeklinde istiflenmiş, hat sanatı bakımından oldukça dikkat çekici birer yazı görülmektedir.

Harim kare şeklinde olup iç ölçüleri 11 x 11 metredir. Sağ tarafta son cemaat yerine bitişik köşede içeriden geçilen minare kaidesi yer alır. Bu merdivenden aslında bugün izi kalmayan mahfile de çıkılıyordu. Minare kaidesinin simetriğinde sol köşede harimden geçilen kare biçimli küçük bir hücre vardır. İki mazgaldan hava ve ışık alan bu küçük mekânın hangi maksatla yapıldığı tesbit edilememiştir.

Caminin harimi cepelerde üç sıra pencereden ışık alır. Alt sıradaki üçer pencere mermer çerçeveli ve tuğladan boşaltma kemerlidir. Bunların üstünde de yine tuğla sivri kemerli daha küçük pencereler açılmıştır. Bir silmeden sonra ise daha dar ölçülü iki pencere yer alır. Kible duvarında da aynı düzenleme tekrarlanmış, yalnız mihrabın arkasına gelen yerde pencere açılmamıştır. On iki kenarlı olan kubbe kasmağında da bir dizi pencere bulunmaktadır. Kare mekândan kubbeye geçişte trompları kullanılmıştır. Bunların yarım kubbecikleri dilimli, duvarlarla köşelerdeki başlangıçları mukarnaslı pandantiflerle bezenmiştir.

Caminin içindeki, üslûbuna uymayan, bazıları resimli kalem işleri XIX. yüzyıla aittir. Mahfile minber kaldırılmış, mukarnaslı mihrap ise durmaktadır. Minare, pabucun bitimi ve gövdenin başlangıcına işaret eden bileziğe kadar kesme taş kitlesiyle kalmıştır. Bilezikten yukarıya yıkılmış veya yiktirilmiştir.

Haydar Kadı Camii'nin planı

1910 yılında Sultan Reşad'ın Manastır'ı ziyaretinden önce şehrin bütün camileriyle birlikte büyük bir ihtimalle Haydar Kadı Camii de restore edilmiştir. Caminin iç dekorasyonu da bunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin 1912'de Manastır'dan çekilmesiyle cami bakımsız kalmış ve kubbenin kurşun örtüsü çalınmıştır. Daha sonra cami, Manastır'da toplanmış bazı mezar taşları ile lahitler için bir depo haline getirilmiştir. 1967'de caminin kubbesi Makedonya'daki Tarihî Eserleri Koruma Derneği tarafından restore edilmiştir. Komünist yönetim sırasında bir ara Manastır'daki Pelister İçki Fabrikası'nın ambalaj deposu olarak kullanılan cami 1972 yılında kısa bir süre konser salonu haline dönüştürülmüşse de bu girişim Saraybosna'daki Yugoslavya Diyanet İşleri başkanı tarafından engellenmiştir. 1975 yılından itibaren Haydar Kadı Camii Tarihî Eserleri Koruma Derneği'nin himayesi altına alınmıştır (Mehmed Z. İbrahimi, IV/18, s. 9). Günümüzde ise (1997) yeniden ibadete açılması için Makedonya Cumhuriyeti İslâm Birliği tarafından hazırlıklar yapıldığı öğrenilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Tefvik, *Manastır Vilâyeti Tarihçesi*, Manastır 1327, s. 18, 41-42; G. Elezovi, "Kratka Istorija Bitolskog Vilajeta", *Bratstvo*, Beograd 1933, s. 36; A. Nikoloski - A. Kornakov - K. Babanov, *Spomenicite na Kulturata vo NRM*, Skopje 1961, s. 192; Hasan Kaleşi, *Najstariji Vakufski Dokumenti u Jugoslaviji na Arapskom Jeziku*, Priština 1972, s. 131; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri III*, s. 98-99, rs. 1070, 1071, 1073-1076; A. Andrejeviç, *Islamska Monumentalna Umjetnost XVI veka u Jugoslaviji*, Beograd 1984, s. 76; Krum Tomoski, "Džamiite vo Bitola", *Zbornik na Tehničkiot Fakultet*, III/Kitap 2, Skopje 1956-57, s. 29-60; Radmila, "Džamijata Isak Çelebi vo Bitola", *Zbornik na Trudovi*, sy. 1, Bitola 1979, s. 48; Mehmed Z. İbrahimi, "Džamijata na Hajdar Kadı vo Bitola", *el-Hilâl*, IV/18, Skopje 1990, s. 9.

SEMÂVÎ EYİCE

HAYDAR b. KÂVÛS

(bk. AFŞİN, Haydar b. Kâvûs).

HAYDAR MİRZA

(ö. 958/1551)

Târîh-i Reşîdî adlı eserleriyle tanınan tarihçi ve devlet adamı.

905'te (1499) doğdu. Timurlular devrinde Doğu Türkistan'da yaşayan Duğlat kabilesine mensup olduğundan Duğlat nisbesiyle anılır. Babası Muhammed Hü-

seyin Küregen'dir. Timuroğulları ile akrabalığı olan Haydar Mirza aynı zamanda Bâbü Şah'ın yeğeni idi. Hayatı hakkındaki bilgiler daha çok kendi eserine, *Bâbü'nâme*'ye, Ebü'l-Fazl el-Allâmî'nin *Ekber-nâme*'sine, Firişte'nin *Gülşen-i İbrâhîmî* ve Nizâmeddin Ahmed'in *Tabakât-ı Ekberî* adlı eserlerine dayanmaktadır. XVI. yüzyıl başlarında Şeybânîler Mâverâ-ünnehir'e hâkim olmaya başlamışlar ve Muhammed Şeybânî Han 1508'de Duğlatlar'ı mağlûp etmişti. Bu mücadelede Muhammed Hüseyin Küregen hayatını kaybedince Haydar Mirza çocuk yaşta yetim kaldı. Bir süre Kâbil'de Bâbü'nün yanında bulunduktan sonra ondan izin alarak Kâşgar'a gitti. Burada Moğollar'ı yeniden ihya etmek için harekete geçen Said Han'ın hizmetine girdi. Duğlatlar Haydar Mirza'nın kumandasında Bedaşan, Kâfiristan, Ladak ve Tibet'teki seferlerde Moğollar'a yardımcı oldular. 1533'te Moğol Hanı Said ölünce onun yerine geçen Abdürreşid ile anlaşmazlığa düşen Haydar Mirza tekrar Timuroğulları'na meyletmek zorunda kaldı ve Bâbü'nün oğlu Hümâyün Şah'a tâbi oldu. Bu arada Keşmir'i istilâ etmeyi planladı. Keşmir, o sıralarda Şah Mîr Sevâtî kolundan bir aile tarafından yönetilmekteydi. Haydar Mirza, Keşmir'i ele geçirdikten sonra 1540-1551 yılları arasında saltanat sürdü. Hümâyün Şah ile iyi geçinmeye dikkat etti; fakat bir müddet sonra ayaklanan Keşmir halkına karşı koyamadı ve karışıklık esnasında öldürüldü. Onun ölümüyle Duğlatlar'ın saltanatı sona erdi ve Sevâtîler tekrar idareyi ele geçirdiler.

Haydar Mirza iyi bir asker ve devlet adamı olmasının yanı sıra edebî tahsil de görmüştü. Duğlat ailesi içinde ondan başka tarih ve edebiyatla uğraşan kimse yoktur. Güzel sanatlara karşı ilgi duymuş, hat sanatında ve resimde şöhret kazanmıştı. Edebiyatın hem nesir hem de şiir dalında oldukça yetenekliydi. Nitekim Bâbü eserinde Haydar Mirza'nın bu yönünü övmektedir (*Vekâyi'*, I, 11). Haydar Mirza sadece kendi muhitinin kültür olayları ile sınırlı kalmamış, çevresindekileri de yakından takip etmiştir.

Eserleri. 1. *Târîh-i Reşîdî*. Haydar Mirza'nın Orta Asya tarihi ve coğrafyası için önemli bir kaynak olan bu eseri iki ana bölümden meydana gelmektedir. Eserin önce ikinci, daha sonra birinci bölümü yazılmıştır. Moğollar'ın İslâmiyet'i kabulünde önderlik etmiş bulunan Abdürreşid'e ithaf edilen eserin birinci bölümünde